

в полевых условиях связана с такими мыслительными операциями, как анализ и синтез. Наблюдения в полевых условиях позволяют вычленивать важные биологические особенности видов, описать характер экологических связей, виды адаптаций биологических систем к условиям среды обитания.

В большей степени полевые исследования позволяют развивать у учащихся практические умения и навыки, которые могут пригодиться им как в дальнейшей учебе, так и, возможно, в профессиональной деятельности. Таким образом, участие в полевых исследованиях с одной стороны является незаменимым компонентом орнитологических исследований, а с другой - инструментом развития ребенка.

Особое значение имеет развитие эмоционально-чувственной сферы и привитие любви к природе. Известно, что отношение к природе у учащихся может быть потребительским, познавательным или эстетическим [5]. Эту особенность можно выявить в ходе собеседования или анкетирования. Представляет интерес такая форма знакомства с учащимися, как анализ письменного сочинения по свободной теме, связанной с описанием природы. При разборе работы можно оценить характер отношения учащегося к природе, уровень развития мышления, памяти и письменной речи. Работа с учащимися убеждает в том, что больших успехов добиваются учащиеся с познавательным отношением к природе. Однако не следует пренебрегать участием в работе НОУ детей как с потребительским, так и с эстетическим отношением к природе. Учащиеся этих групп успешно выполняют работы либо с непосредственной практической значимостью, либо работы с внешне привлекательными орнитологическими объектами.

ВЫВОДЫ

1. Успешность организации исследовательской работы учащихся в секции НОУ зависит от правильного подбора учащихся, имеющих интерес к биологии.
2. Важным условием организации исследовательской работы учащихся является учет их возрастных и психологических особенностей.
3. Опыт работы убеждает, что учащиеся старших классов могут освоить доступные как лабораторные, так и полевые методы исследований.

ЛИТЕРАТУРА

1. Киселев А.И. Комплексные зоологические экскурсии на природу. – Челябинск: ЧИПКРО, 1993. – 135 с.
2. Латышин В.В. Работа кружка «Юный зоолог»: метод. рекомендации для руководителей кружков. – Челябинск: Челяб. обл. ИУУ, 1992. – 85 с.
3. Меркулов Б.А. Библиотека школьного биоконцентра и ее значение для углубленного изучения биологии // Биология в шк. – 1989. – № 1. – С. 54-57.
4. Пономарева И.Н., Соломин В.П., Сидельникова Г.Д. Общая методика обучения биологии: учеб. пособие для пед. Вузов. – М.: Академия, 2003. – 272 с.
5. Суравегина И.Т., Сенкевич В.М. Как учить экологию?: пособие для учителя. – М.: Наука, 1995. – 96 с.

УДК 37.018.1:316.356.2 (477)

СФОРМОВАНИСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА В МОЛОДИХ СІМЕЙ

Лещенко О.Г., аспірант

Запорізький національний університет

У статті розглядаються результати дослідження з вивчення відповідального ставлення до батьківства в молодих майбутніх батьків й молодих сімей відповідно до його основних компонентів: когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового.

Ключові слова: відповідальне ставлення до батьківства, когнітивний компонент, емоційно-мотиваційний компонент, поведінковий компонент.

Лещенко О.Г. СФОРМИРОВАННОСТЬ ОТВЕТСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К РОДИТЕЛЬСТВУ У МОЛОДЫХ СЕМЕЙ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматриваются результаты исследования по изучению ответственного отношения к родителю у молодых будущих родителей и молодых семей в соответствии с его основными компонентами: когнитивным, эмоционально-мотивационным и поведенческим.

Ключевые слова: ответственное отношение к родителю, когнитивный компонент, эмоционально-мотивационный компонент, поведенческий компонент.

Leshchenko O.G. RESULTS OF FORMED OF RESPONSIBLE ATTITUDE TOWARD PARENTHOOD AT THE YOUNG FAMILIES / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article is devoted to research of the responsible attitude toward parenthood at the young future parents and young families in basic components: the cognitive, the emotional-motivational and the behavioral.

Key words: responsible attitude toward parenthood, cognitive component, emotional-motivational component, behavioral component.

Протягом останніх років незмінно гострим в українській науці та практиці залишається питання підготовки молоді до батьківства. Це пов'язано насамперед із тим, що найактуальнішою в суспільстві є проблема раннього соціального сирітства. З одного боку, на сьогоднішній день, соціальна політика держави спрямована на підвищення рівня народжуваності в українських сім'ях, а з іншого, фінансове стимулювання жінок народжувати дітей не гарантує гідної психолого-педагогічної підготовки до батьківства. Про це свідчать результати дослідження центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, згідно з якими „у 2004 році матерями було залишено 1549 немовлят, у 2005 році – 1246, у 2006 році – 998” [1, 15]. Незважаючи на те, що завдяки діяльності соціальних служб, із кожним роком спостерігається зменшення кількості відмов від новонароджених дітей, їхня кількість все одно залишається дуже великою. Причому, серед основних причин відмов, згідно із дослідженням, перше місце займають „психологічна незрілість, відсутність настанови на материнство, а потім асоціальна поведінка, відсутність житла та підтримки сім'ї, бідність, небажаність вагітності” [1, 14]. Зважаючи на це, нам необхідно дослідити, наскільки відповідальним є ставлення до батьківства в молодих сім'ях на сьогоднішній день: чи спостерігаються усвідомлення ролі батька/матері, бажання бути батьками, готовність виконувати батьківські обов'язки.

Дослідження питань батьківства та підготовки молоді до сімейного життя займалися Т.Говорун, І.Кон, О.Холостова. В роботах Т.Алексєєнко, І.Гребенікова, О. Зверєвої, Т.Кравченко, Р.Сережнікової, С.Толстоухової вивчалось питання формування педагогічної культури батьків; О.Могилевська, Г.Філіпова досліджували процес підготовки майбутніх матерів (вагітних) до батьківства; формування усвідомленого батьківства розглядалось в працях Л.Буніної, І.Братусь, М.Єрміхіної, В.Кравця, В.Кікінежді, О. Кізь, Г.Лактіонової, Р.Овчарової, Н.Шевченко та ін.

Метою нашої статті є визначення рівня сформованості відповідального ставлення до батьківства в молодих сім'ях.

Дослідження відповідального ставлення до батьківства охопило 89 молодих пар (178 респондентів) віком до 35 років. Серед даної кількості опитуваних ми вивчали дві категорії: майбутніх молодих батьків (далі МБ) – молоді сім'ї, які вперше збираються стати батьками (очікують народження дитини), при цьому вік подружжя не перевищує 35 років (58 пар); та категорію „молоді подружжя” (далі МП) – молоді сім'ї, у яких вік подружжя не перевищує 35 років, що не мають дітей) (31 пара). Рівень сформованості відповідального ставлення до батьківства в молодого подружжя визначався через аналіз наступних компонентів: когнітивного, емоційно-мотиваційного та поведінкового.

У ході проведення дослідження використовувалася комплексна методика виявлення сформованості відповідального ставлення до батьківства через визначення компонентів відповідального ставлення до батьківства в молодих сім'ях, що включала застосування наступних методів: тривале включене спостереження; опитування: анкетування (авторська методика діагностики відповідального ставлення до батьківства), опитувальні методики М.Єрміхіної, Р.Овчарової [3] („Свідоме батьківство”, „Уявлення про ідеального батька”), адаптовані до завдань нашого дослідження, інтерв'ю, бесіда; методи активізації творчого мислення (метод мозкового штурму, асоціативні методи, метод творчих завдань „Почуття, пов'язані з батьківством”, „Модель ідеального батька”); фокус-групи.

У представленому дослідженні була окреслена важливість виділених компонентів відповідального ставлення до батьківства стосовно різних змінних: освіти молодих подружніх пар, віку, кількості років у шлюбі та відсутності дітей.

Дослідження когнітивного компонента включало в себе визначення рівня освіченості молодих сімей стосовно двох аспектів батьківства: морально-правового та психолого-педагогічного. У першому аспекті передбачається обізнаність про права і обов'язки батьків відносно своїх дітей, про відповідальність в разі невиконання своїх обов'язків, знання прав дітей; моральні знання передбачають обізнаність в системі сімейних цінностей, батьківства, традицій сімейного виховання. Дослідження рівня освіченості в психолого-педагогічному аспекті батьківства передбачало визначення знань та уявлення про виховання

дітей у сім'ї, про сутність батьківської ролі, а також уявлення щодо ідеального та реального образу себе в ролі батька чи матері, свою батьківську позицію [2].

Показником ставлення до батьківства є ціннісні орієнтації подружжя. Для більшості молодих сімей найвищою цінністю виступає сім'я (44,7% МП, 40,7% МБ), на другому місці – діти (26,8% МП, 34,6% МБ), на третьому – здоров'я (14,6% МП, 13% МБ), четверте місце відводиться батькам (відповідно 9,8% та 7,8%), й завершує перелік цінностей робота (відповідно 4,1% та 3,9%). При порівнянні відповідей молодих сімей та майбутніх батьків, зазначимо, що такі цінності, як сім'я, діти набрали приблизно однаковий відсоток серед двох типів сімей; спостерігається така тенденція: відсоток вибору цінності „сім'я” вище серед МП, ніж у майбутніх батьків; в той час, як відсоток вибору цінності „діти” вищий серед майбутніх батьків. У той же час серед чоловіків та жінок двох типів сімей (молоді подружжя та майбутні молоді батьки) найменшу кількість виборів на користь цінності „діти” ми спостерігаємо у 22,6% чоловіків з МП.

Суттєва різниця спостерігається серед обох типів сімей при виборі такої цінності, як здоров'я (у 19,8% майбутніх матерів це є важливим, порівняно з вибором жінок у молодій сім'ї –11,2%; вибір даної цінності серед чоловіків показав зворотні результати: у 17,7% чоловіків молодій сім'ї та в чоловіків-майбутніх батьків – 6%). У першу чергу думають про своє здоров'я майбутні матері, що свідчить про розуміння власної відповідальності за здоров'я та життя дитини.

Особливо важливою цінністю серед виборів 12,9% чоловіків із МП є батьки. Другими за кількістю виборів стали майбутні матері (9,5%), майже однакова кількість виборів даної цінності спостерігається серед жінок молодого подружжя (6,5%) та чоловіків-майбутніх батьків (6%). Можливо, цінність батьків в житті чоловіків МП пов'язана із спільним проживанням із ними, фінансовою підтримкою молодій сім'ї з боку батьків. Вибір даної цінності жінок МБ у зв'язку із вагітністю та майбутнім материнством може бути пов'язаний з важливістю для них підтримки та розуміння з боку батьків.

Цікавим є вибір цінності – роботи, якій віддали перевагу 8,1% жінок з МП, 6% чоловіків МБ, а лише 1,7% жінок-майбутніх матерів вважають роботу важливою у своєму житті. Жоден із чоловіків МП не вважає її цінністю.

Результати дослідження правового аспекту батьківства (знання прав дітей, прав та обов'язків батьків) свідчать про те, що найбільш відомою для молодих сімей є інформація про наслідки невиконання батьками своїх обов'язків (позбавлення батьківських прав 46,1 %). Друге місце – 25% належить освіченості молодого подружжя в правах дітей. Серед значної кількості прав дитини, які проголошені в Конвенції ООН про права дитини, обидва типи молодих сімей змогли вказати лише три. Найбільш відомим для більшості респондентів стало право дитини на освіту (15,2%), право на медичне забезпечення (10,1%), право на життя (5,6%). Меншу обізнаність ми можемо спостерігати в респондентів стосовно знання законів, у яких прописані права та обов'язки батьків: так, про Сімейний кодекс знають лише 12,4% молодих сімей, а 4,5% респондентів – про Конвенцію ООН з прав дитини.

Вплив освіти респондентів на обізнаність стосовно правових аспектів батьківства вказує на те, що молоді подружжя (50%) та майбутні молоді батьки (45,7%) із вищою освітою більше знають про права дітей, вказують закони, у яких позначені права та обов'язки батьків, та наслідки їх невиконання. Відповіді респондентів із неповною вищою освітою – (33,9% МП та 11,2% МБ) свідчать про обізнаність щодо деяких прав дитини, про позбавлення батьківських прав та законів, у яких вони прописані. Серед категорії „молоді подружжя” жоден респондент не назвав документів, що визначають батьківські права та обов'язки. Респонденти з середньою спеціальною освітою показали свої знання, частково назвавши зазначені права дитини, закони, які містять права та обов'язки батьків, проте, значна кількість майбутніх батьків знає про позбавлення батьківських прав у разі їхнього невиконання батьками. Серед молодих сімей із даним рівнем освіти 16,1% - це молоді подружжя та 32,8% - це майбутні молоді батьки. Отже, освітній рівень молодій сім'ї впливає на рівень знань із правового аспекту батьківства, але не забезпечує достатньої поінформованості з даного питання.

При дослідженні психолого-педагогічного аспекту батьківства в молодих сімей були отримані такі відповіді: знання про зміст батьківської ролі (28,7% МП, а у 23,7% МБ), про основи виховання дітей у сім'ї (32% МБ та 27% МП). На третьому місці знаходяться знання про традиції сімейного виховання (23% МП та 19,7% МБ). Знання про права дітей, права та обов'язки батьків (2,4% серед молодих сімей, 5,7% у майбутніх батьків) та знання основ вікової психології (5,3% у майбутніх батьків, 8,2% серед молодих сімей) отримали найменшу кількість виборів, що свідчить про те, що респонденти не володіють ними в повній мірі та вважають себе неосвіченими стосовно даного питання.

Аналіз визначення уявлень про ідеальних батьків показав, що респонденти не досить чітко уявляють собі, які якості та характеристики важливі в батьківстві. Серед відповідей найбільшу кількість виборів отримали наступні характеристики: любов до дитини (майбутні батьки 17,6% та молоді подружжя 13,3%); ідеальні батьки – це сім'я, тато і мама (майбутні батьки 14,6% та молоді подружжя 20%); турбота про дитину (майбутні батьки 14,9% та молоді подружжя 6,7%); розуміння дитини (майбутні батьки 10,5% та молоді подружжя 20%); фінансова підтримка (майбутні батьки 9,2% та молоді подружжя 20%);

про важливість освіченості батьків вказали 9,2% майбутніх батьків та 6,7% молодих сімей; відповідальність (майбутні батьки 8% та молоді подружжя 13,3%); наступні особливості про ідеальних батьків були вибрані лише молодими майбутніми батьками: терпіння (9,8%), бажання бути батьками (3,1%), здоров'я (3,1%). Отже, майбутні батьки, на відміну від молодих подружжів, більш чітко розуміють та усвідомлюють образ батьків, проте це позначається на зовнішніх ознаках батьківства, а стосовно якостей – то уявлення відображають недостатність усвідомлення даної ролі.

Емоційно-мотиваційний компонент містить у собі бажання стати батьком чи матір'ю, репродуктивну установку (наявність установки на бажану кількість дітей, їхню стать, потреба в дітях); потребу в розумінні ролі майбутнього батька чи матері, прагнення та готовність бути відповідальним у батьківстві, усвідомлення необхідності відповідального виконання своїх обов'язків, позитивний емоційний фон, який супроводжує уявлення образу дитини [2].

Дослідження репродуктивної установки молодого подружжя свідчить про те, що більша частина респондентів визначилася з бажаною кількістю дітей та їхньою статтю. Для менше ніж третини молодих сімей стать майбутніх дітей не має великого значення.

Емоційне забарвлення образу ідеальних батьків, за виборами респондентів, характеризується наступним чином: щасливий (молоді подружжя 100% та майбутні батьки 94%), радісний (молоді подружжя 98% та майбутні батьки 92%), добрий (молоді подружжя 98% та майбутні батьки 99%), повинен цікавитися дітьми (молоді подружжя 98% та майбутні батьки 99%), такий, що схвалює дитину (молоді подружжя 98% та майбутні батьки 92%), люблячий (молоді подружжя 98% та майбутні батьки 100%), теплий (молоді подружжя 95% та майбутні батьки 97%), не боїться вибачитись перед дитиною (молоді подружжя 95% та майбутні батьки 97%), готовий до батьківства (молоді подружжя 95% та майбутні батьки 93%). Отримані результати свідчать про позитивне сприйняття та ставлення молодих сімей до батьківського образу. Це є важливим, оскільки на відповідальне ставлення до батьківства впливає позитивний емоційний фон, що супроводжує образи дитини та батьків.

Про потреби отримання знань про батьківство свідчать бажання в набутті знань із даної сфери та інформаційні джерела, які обираються для цього. Пріоритетним джерелом отримання інформації стосовно батьківства виступає спілкування та обмін досвідом з родичами та друзями (28,3%), перегляд телевізійних програм для батьків (23,5%), читанню фахових журналів та книг віддали перевагу 21,6% респондентів. Обрані інформаційні джерела суттєво не відрізняються серед чоловіків та жінок. На жаль, відвідування консультацій фахівців із питань батьківства (соціальних педагогів, психологів) обрали лише 2,5% респондентів.

Отримані дані свідчать про відсутність у більшості молодих сімей активних дій щодо підвищення рівня освіченості в сфері батьківства. Важливі засоби (читання спеціалізованих журналів та книг, консультації фахівців) не являються пріоритетними і рідко використовуються подружжями, що суттєво впливає на їхню підготовку до батьківства.

У поведінковому компоненті ми виділяємо відповідальність (включає в себе відповідальну поведінку, самоконтроль, передбачення наслідків своїх дій), та стиль сімейного виховання (передбачає стиль сімейного виховання в батьківській сім'ї, вміння будувати гармонійні взаємовідносини в сім'ї) [2].

Високий рівень визначення відповідальності спостерігається в 79,2% молодих подружніх пар і 51,1% – у молодих майбутніх батьків. До того ж, у чоловіків рівень відповідальності вище, ніж у жінок. Високий рівень відповідальності визначився в 56,4% чоловіків та 41,5% жінок МБ; у 56,3% чоловіків та 43,8% жінок МП.

У ході дослідження стилю виховання в батьківській сім'ї, виявилось, що 80% майбутніх молодих батьків та 59,5% молодих подружжів виховувались у сім'ї з демократичним стилем виховання, 10% МБ та 5,4% МП – у сім'ях з авторитарним стилем виховання виховувались, а ліберальний стиль виховання використовувався в батьківській сім'ї в 35,1% МП та в 10% МБ.

Згідно з вище зазначеними результатами, ми визначили три рівні відповідального ставлення до батьківства (високий, середній та низький). Їхня характеристика включає такі показники: наявність та якість спеціальних знань (психолого-педагогічних та морально-правових), їх глибина, повнота й усвідомленість; ціннісне ставлення до батьківства, його емоційне забарвлення, стабільна зацікавленість питаннями батьківства в цілому, наявність репродуктивної установки; сформованість відповідальної поведінки, вміння формувати свій стиль виховання.

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що майже половина молодих сімей обох типів (48,6%) показала низький рівень відповідального ставлення до батьківства. Молоді сім'ї цієї групи не освічені з питань прав дитини, прав та обов'язків батьків, наслідків їхнього недотримання, з вікової психології, не мають чіткого уявлення відносно себе в ролі батьків та щодо якостей, характеристик, почуттів та поведінки, необхідних для виконання батьківської ролі, не мають уявлення про свою батьківську позицію, не усвідомлюють себе в батьківській ролі. Серед даної групи молодих сімей спостерігається спрямованість

на сімейні цінності. Емоційний фон характеризується переважно позитивними емоціями та почуттями, що супроводжують уявлення образу дитини. При цьому спостерігаються частково визначена репродуктивна установка в молодих сімей, низька потреба в отриманні знань у сфері батьківства. Молоді подружжя обмежуються тими знаннями та досвідом, які мають, характеризуються недостатнім усвідомленням необхідності відповідального виконання своїх обов'язків. Молоді подружжя даної групи мають досвід або авторитарного, або ліберального, або демократичного стилів виховання в батьківській сім'ї. Сімейна роль характеризується недостатнім рівнем відповідальності, самоконтролю. Не усвідомлюють, які вміння батьків важливі при взаєминах із дітьми.

Середній рівень відповідального ставлення до батьківства характеризується наявністю в сукупності молодих сімей (27,4%) поверхового уявлення про права дитини, права, обов'язки батьків, про їхню відповідальність, про сутність батьківської ролі, про свою батьківську позицію, проте немає чіткого розуміння відносно своєї батьківської позиції та уявлення щодо ідеального та реального образу себе в ролі батька чи матері. Чітко виражений пріоритет сімейних цінностей. Молоді подружжя мають чітку установку на бажану кількість дітей, прагнуть стати батьками та бути відповідальними у батьківстві, готові до розуміння ролі майбутнього батька чи матері, прагнуть цьому навчатися. Позитивний емоційний фон стосовно батьківства. Сімейна роль характеризується достатнім рівнем відповідальності, здатністю контролювати свою поведінку та сімейну ситуацію, наявністю досвіду демократичного стилю виховання в батьківській сім'ї, проте молоді сім'ї усвідомлюють, але не володіють вміннями, необхідними при взаєминах із дитиною.

Молоді сім'ї (24%), серед яких було визначено високий рівень відповідального ставлення до батьківства, знають про права дітей, права та обов'язки батьків, відповідальність у разі невиконання своїх обов'язків, про сутність батьківської ролі, мають чітке уявлення про ідеальний та реальний образ батьків, про свою позицію. Чітко визначена спрямованість на сімейні цінності. Наявність репродуктивної установки, внутрішньої потреби в розумінні ролі майбутнього батька чи матері, прагнення та готовності бути відповідальним у батьківстві, усвідомлення необхідності відповідального виконання своїх обов'язків та сформованістю моральних понять, позитивним емоційним фоном, який супроводжує уявлення образу дитини. Цим молодим подружжям властиві здатність до самоконтролю та контролю ситуації в сім'ї, наявність досвіду демократичного стилю виховання в батьківській сім'ї. Сімейна роль цієї частини респондентів характеризується високим рівнем відповідальності, вмінням будувати гармонійні взаємини в сім'ї; такі молоді сім'ї є відповідальними взагалі, а стосовно питань батьківства, зокрема. Усвідомлюють та частково володіють вміннями, необхідними при взаєминах із дитиною.

Таким чином, аналіз отриманих результатів дослідження відповідального ставлення до батьківства свідчить про недостатню сформованість у молодих сімей знань, уявлень, вмінь, важливих для виконання батьківської ролі. Наявні знання не усвідомлюються в достатній мірі, тому не реалізується їхнє практичне використання. У зв'язку з цим існує необхідність розробки технологій, форм та методів формування відповідального ставлення до батьківства в молодих сімей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційно-аналітичний звіт щодо діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2006 році / За заг. редакцією С.В.Толстоухової. – К.: Держсоцслужба, 2007. – 70 с.
2. Лещенко О.Г. Основні компоненти відповідального ставлення до батьківства // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Педагогічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет. – 2007. – № 2.
3. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с.